

Participatief Drama

Interventiebeschrijving

FORMAAT

WERKPLAATS VOOR PARTICIPATIEF DRAMA

Colofon

Ontwikkelaar / licentiehouder van de interventie

Naam Stichting Formaat, Werkplaats voor Participatief Drama
Contactpersoon Luc Opdebeeck
Adres Westzeedijk 513
Postcode 3024 EL
Plaats Rotterdam
E-mail info@formaat.org, lucopdebeeck@formaat.org
Telefoon 010-452 40 45, 06-5117 7453

Referentie in verband met publicatie

Naam auteur Stichting Formaat, Werkplaats voor Participatief Drama
Titel interventie Participatief Drama
Databank(en) Effectieve sociale interventies
Plaats, instituut Utrecht, Movisie
Datum juli 2014

Voor meer informatie en contact verwijzen wij naar www.movisie.nl/effectieivesocialeinterventies.

Het werkblad dat gebruikt is voor het maken van deze interventiebeschrijving is een gezamenlijk werkblad van de volgende organisaties

Inhoud

Colofon	2
Samenvatting.....	4
Uitgebreide beschrijving	5
1. Probleemomschrijving	6
2. Beschrijving interventie.....	8
3. Onderbouwing	17
4. Uitvoering.....	20
5. Onderzoek naar praktijkervaringen	25
6. Onderzoek naar de effectiviteit.....	26
7. Aangehaalde literatuur	28

Samenvatting Participatief Drama

Doelgroep

Participatief Drama is een sociale interventie die in te zetten is voor een veelheid aan doelgroepen waar kwetsbaarheid speelt. Deze kwetsbare mensen vinden het moeilijk om voor zichzelf op te komen, bevinden zich in een achterstandspositie en/of hebben moeite om mee te doen in de maatschappij. Denk daarbij aan mensen met een psychosociale problemen, bewoners van een probleemwijk, mensen met een verstandelijke beperking, senioren, mensen die tegen de armoedegrens aan leven, vrouwen in een typische mannenorganisatie, enzovoorts.

Doel

Het hoofddoel van Participatief Drama is dat de positie van kwetsbare mensen in de samenleving verbetert, doordat zij een stem hebben gekregen, ondersteuning hebben gevonden bij elkaar en bij het eigen sociale netwerk en doordat zij zelf inzichtelijk hebben gemaakt hoe hun leven eruit ziet en waar zij tegenaan lopen.

Aanpak

Participatief Drama is een praktische invulling van het nieuwe Wmo-beleid. Het is een veilige haven waar kwetsbare mensen elkaar ondersteunen en waar zij leren participeren. Gedurende een bepaalde periode (van minimaal een half jaar) ontmoeten kwetsbare personen elkaar wekelijks. Tijdens de bijeenkomsten delen de participanten, door middel van diverse participatieve (drama)methodieken onder begeleiding van een facilitator en een co-facilitator (en eventueel een zorgbegeleider) hun ervaringen, problemen en uitdagingen. Gezamenlijk zoeken ze in deze veilige omgeving naar manieren om met de uitdagingen in het leven om te gaan, zonder de directe impact van het 'echte' leven.

De groep verkent gezamenlijk welke thema's voor hen belangrijk zijn. De facilitator kiest samen met de groep een aantal thema's waar het merendeel van de deelnemers zich in herkent. Als de deelnemers klaar zijn om de dialoog aan te gaan met het eigen sociale netwerk, worden die thema's uitgediept door er scènes van te maken. Deze scènes bij elkaar vormen een zogenaamde Forumtheater-voorstelling. Dit is een interactieve vorm van theater waarbij het publiek actief wordt betrokken bij de dialoog op het podium; het publiek gaat letterlijk het podium op en transformeert van toeschouwer naar 'doeschouwer'. Een Forumtheater-voorstelling kan één of twee scènes bevatten maar het kan ook een volledige voorstelling zijn. De deelnemers gaan in dialoog met andere kwetsbare mensen, 'stakeholders', familieleden, buurtbewoners en andere betrokkenen. Het sociale netwerk wordt letterlijk en figuurlijk geactiveerd en helpt de kwetsbare mensen bij het zoeken naar alternatieven. Kwetsbare mensen hoeven er immers niet alleen voor te staan.

Uitvoerende organisaties

De interventie Participatief Drama is volledig modulair en kan toegepast worden door zowel kleine als grote organisaties, afhankelijk van de precieze vraag. Denk bijvoorbeeld aan zorg- en welzijnsinstellingen, opleidingen voor sociaal-cultureel werk, voortgezet (speciaal) onderwijs, antidiscriminatiebureaus, belangenorganisaties en buurthuizen.

Op dit moment faciliteert Formaat vijf zogenaamde Participatief Drama 'Theaterateliers' ('Buurtatelier', 'Seniorenatelier'). Daarnaast draaien de organisaties Roads in Haarlem en Omnizorg in Apeldoorn zelfstandig interventies. Deze worden gecoacht door Formaat.

Onderzoek

Twee externe partijen (Mak e.a., 2006 en Rutten e.a., 2003) hebben onderzoek gedaan naar de effectiviteit van Participatief Drama. De onderzoeken waren gericht op de morele ontwikkeling van jongeren door het deelnemen aan verschillende Forumtheater-voorstellingen. Forumtheater is één van de onderdelen van Participatief Drama. Het eerste onderzoek geeft aan dat er geen significante verschillen merkbaar zijn in de morele ontwikkeling van jongeren tussen de voor- en nameting. De onderzoekers geven wél aan dat er een duidelijke impact merkbaar is voor de deelnemers aan het proces: ze zagen een gezonde portie verwarring en actieve participatie. Ook geven de jongeren zelf aan dat de morele dilemma's herkenbaar zijn en het interactieve karakter van de voorstelling hen aanspreekt. Docenten en begeleiders zijn ook positief over de voorstelling, maar zien zes weken erna geen effect. Het zou volgens de onderzoekers beter zijn wanneer er na de voorstelling een vervolg had plaats gevonden tijdens de lessen. Het tweede onderzoek meet wel enkele zichtbare effecten op fair play in het veld en een positiever team- en clubklimaat, maar bijvoorbeeld niet op de fair play oriëntatie van spelers of het moreel redeneren buiten het veld. De onderzoekers van beide onderzoeken geven aan dat de onderzoeksresultaten vanwege het gehanteerde onderzoeksdesign voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden. Een derde onderzoek is uitgevoerd door Stichting Formaat zelf (2014) door middel van het turven van uitspraken van 75 deelnemers over het dagelijks leven, geordend volgens het 'Kwaliteit van Leven' - model. De resultaten laten zien dat deelnemers op de domeinen 'Persoonlijke Ontwikkeling' en 'Emotioneel Welzijn' de grootste ontwikkelingen doormaken en dat zij het gevoel hebben dat de regie over het eigen leven toeneemt.

Werkzame elementen

- Kwetsbare mensen stellen zelf doelen en bepalen waar ze aan willen werken.
- Het verhaal (en de problemen en/of uitdagingen) van de deelnemer staat centraal.
- Gelijken ondersteunen elkaar en gaan actief met de eigen en elkaars problemen aan de slag.
- Kwetsbare mensen krijgen een stem.
- Inzetbaar voor een veelheid van doelgroepen.
- Een veilige haven om te leren participeren, zonder de consequenties van het echte leven.
- Het sociale netwerk van de kwetsbare mensen wordt in kaart gebracht en geactiveerd om steun te bieden waar dat nodig is.
- Door middel van Forumtheater-voorstellingen wordt het sociale netwerk actief betrokken in een dialoog over de (structurele /systeem)factoren die invloed hebben op de leefwereld van de doelgroep.
- Vergroting van emotioneel welzijn en stimulans voor de persoonlijke ontwikkeling.

Uitgebreide beschrijving

1. Probleemomschrijving

Probleem

Om uiteenlopende redenen is niet iedereen in staat voor zijn eigen rechten op te komen en/of mee te doen in de maatschappij. De kwetsbare positie in de samenleving van mensen die dit niet lukt, kan leiden tot een neerwaarts spiraal of een uitzichtloze situatie waar zij niet zelfstandig uit kunnen komen. Kwetsbaarheid is zeer divers van aard. Om aan uiteenlopende thema's te kunnen werken, zoals re-integratie van ex-gedetineerden, conflicten in de buurt, pesten op scholen, eenzaamheid onder ouderen, onenigheid in het bedrijf of armoede van migranten, was Formaat vijftien jaar geleden op zoek naar één overkoepelende methodiek. Participatief Drama biedt een dialoog door middel van beeldtaal, om los te komen van de monologen waar deze groep mensen meestal mee te maken heeft.

Door de actuele veranderingen in de financiering en uitvoering van zorg en welzijn wordt de urgentie voor deze kwetsbare mensen alleen maar groter. Er komt namelijk een steeds grotere druk te liggen op de burger zelf. Veel zorgbehoevenden kunnen prima meekomen in deze 'participatiesamenleving' en zelf bepalen aan welke vorm van formele en informele zorg zij behoefte hebben. Helaas is er ook een groep kwetsbare mensen die niet in de eigen kracht komt en die het niet lukt om het eigen sociale netwerk (effectief) te vinden en/of in te zetten. Deze laatste groep heeft geen veilige haven om te leren participeren en kan hierdoor slechts in beperkte mate meekomen in de samenleving. Hierdoor glijden ze langs de spiraal af naar beneden.

Spreiding

Kwetsbare mensen wonen verspreid over heel Nederland. De aard en ernst van kwetsbaarheid is gecorreleerd aan kenmerken als: inkomen, etniciteit, geestelijke/lichamelijke gezondheid, beheersing Nederlandse taal, opleidingsniveau, et cetera. Kwetsbaarheid komt bijvoorbeeld minder vaak voor bij jonge, hoogopgeleide personen die zich sterk kunnen uitdrukken in de Nederlandse taal, dan bij laag opgeleide ouderen die niet of nauwelijks Nederlands spreken. Daarnaast is er sprake van een correlatie tussen stedelijke gebieden, waar het sociale netwerk vaak minder geconcentreerd aanwezig is, en de mate van kwetsbaarheid.

Gevolgen

Zonder interventies als Participatief Drama zullen kwetsbare mensen de komende jaren afhankelijk blijven van anderen, het gevoel hebben geen stem te hebben en gebrekkige regie hebben over het eigen leven. Daarnaast zal het beleid onvoldoende aansluiten bij de levensomstandigheden van de mensen waar het invloed op heeft en de kloof tussen de zogenaamde systeemwereld en leefwereld zal vergroot worden. Bij de afwezigheid van een veilige haven om te leren participeren zal dit een te grote druk leggen op de eigen kracht van hulpbehoevenden, hun familie, mantelzorgers en overige informele zorgverleners. Het uiteindelijke gevolg voor de kwetsbare mensen zelf kan zijn dat de symptomen versterkt worden en dat de participatie in de samenleving afneemt, zodat er uiteindelijk een grotere aanspraak zal zijn op de formele zorg. Maatschappelijk gezien is dan wat op korte termijn een kostenbesparing lijkt, slechts een verschuiving en/of een toename van kosten op langere termijn.

2. Beschrijving interventie

2.1 Doelgroep

Kwetsbare burgers vormen de uiteindelijke doelgroep van Participatief Drama. Daarbij gaat het om burgers met de volgende kenmerken.

- Geen of beperkte participatie in de samenleving
- Gevoel van eenzaamheid
- Heersend gevoel niets of weinig zelf te kunnen doen
- Eigen behoeftes niet of moeilijk kunnen articuleren
- Sprake van discriminatie (op één of meer gebieden: beperking, gender, seksuele geaardheid, leeftijd, religieus-etnische achtergrond)
- Trauma's en/of tegenslagen niet of moeilijk zelf kunnen verwerken
- Gevoel geen (politieke) stem te hebben, zowel in een organisatie/groep als in de bredere samenleving.

Binnen wat wij verstaan onder 'kwetsbare groepen' vallen diverse groepen. De precieze aanpak verschilt van groep tot groep. Daarnaast kan er een onderscheid worden gemaakt in kwetsbare mensen en kwetsbaar *gemaakte* mensen. De laatste groep wordt kwetsbaar door het systeem waarin de mensen leven en de wetten die op hen van toepassing zijn (Baart & Carbo, 2013). Participatief Drama is in te zetten voor verschillende soorten doelgroepen. Om een beter beeld te geven van doelgroepen – zonder volledig te willen zijn – geven we hierna enkele voorbeelden.

- Wijkbewoners
- Cliënten van een zorginstelling (psychosociale problematiek, verstandelijke beperking)
- Kinderen vanuit cluster 4 onderwijs
- Professionals met een burn-out
- Migranten
- Senioren
- Herintreders arbeidsmarkt
- Mantelzorgers
- Daklozen
- Jongeren (ook schooluitvallers / schoolverlaters)
- Lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen en transgenders
- Slachtoffers en/of daders van geweld
- Vluchtelingen / illegalen.

Intermediaire doelgroep

Welke doelgroepen intermediair zijn is afhankelijk van de uiteindelijke doelgroep waarmee gewerkt wordt. Er kan gedacht worden aan:

- cliëntenbegeleiders in het geval van cliënten van een zorginstelling
- ouders en docenten, in het geval van scholieren
- beleidsmakers en professionals, in het geval van buurtbewoners.

Deze doelgroepen noemen wij 'stakeholders'. Zij kunnen het proces stimuleren door buiten de interventie om steun te bieden aan de kwetsbare mensen en te participeren in de Forumtheater-voorstelling die de doelgroep maakt. Na deelname aan de voorstelling kunnen zij de geopteerde veranderingen doorvoeren of daar een bijdrage aan leveren, ongeacht of dit nu gaat om veranderingen in een zorginstelling, op (deel)gemeentelijk niveau of op een school.

Selectie van doelgroepen

De ontwikkelaar van deze interventie, Stichting Formaat, weet uit jarenlange ervaring dat de interventie met positief resultaat toegepast kan worden bij elke groep mensen, ongeacht (lichamelijke) beperkingen, leeftijd, taalvaardigheid, et cetera.

Bij voorkeur beschikken de deelnemers over enig vermogen te abstraheren. Doordat er gewerkt wordt met beelden, is de eis aan taalbeheersing laag. De kracht van Participatief Drama is dat het proces, en daarmee de uitdagingen en wensen van de uiteindelijke doelgroep, centraal staat. Belangrijk hierbij is dat er sprake is van enige homogeniteit wat betreft de uitdagingen, problemen en mate van kwetsbaarheid binnen de doelgroep.

Praktijkvoorbeeld 1: 'Leuker kunnen we het niet maken' (Buurtgericht werken)

Een kwart van de bewoners van de Rotterdamse wijk Delfshaven leeft op of onder de armoedegrens. Deze mensen kampen met financiële onzekerheid en schulden. Zowel vanuit de Deelgemeente Delfshaven, die invulling zocht voor de verplichte taak van armoedebestrijding, als vanuit de wijkbewoners kwam de vraag of het mogelijk zou zijn om hierover de interactie aan te gaan met de (andere) bewoners. Formaat heeft deze vraag opgepakt. Gedurende een half jaar zijn twaalf buurtbewoners het thema armoede gaan verkennen met behulp van Participatief Drama. Deze groep buurtbewoners kreeg de naam 'Buurtatelier'. Ongeveer de helft van de deelnemers kampte zelf met armoede, financiële onzekerheid en schulden.

Vanuit de ervaringen en verhalen van de groep is de voorstelling 'Leuker kunnen we het niet maken' gemaakt. In deze voorstelling worden de worstelingen geschetst van een familie die kampt met financiële problemen. Tijdens het maken van de voorstelling kregen deelnemers ideeën hoe zijzelf, hun burens, kennissen en vrienden met de problematiek om kunnen gaan. Eén van de deelnemers zei: "Ik ga bewuster met geld om. Door de afgelopen bijeenkomsten heb ik voor mezelf duidelijk hoe ik niet verder in schulden terechtkom." Door spelenderwijs meer kennis te genereren, werkte het proces als *empowerment*. In de groep zaten mensen met verschillende achtergronden. Door het samenwerken zijn ze elkaar meer gaan accepteren. Zo zei een andere deelnemer: "Ik liep altijd langs mensen. Nu kom ik erachter dat het gezellig is met elkaar. Normaal lach ik om deze mensen. Nu kom ik erachter dat ik heel goed *met* elkaar kan lachen". De tien gespeelde voorstellingen boden daarnaast een ingang om het publiek te betrekken in een dialoog over het ontstaan van schulden en wie of wat daar iets aan kan doen, zodat meer mensen betrokken worden bij de problematiek. Als stakeholders die meededen met de dialoog waren ambtenaren van de deelgemeente Delfshaven en medewerkers van de lokale welzijnsinstelling en schuldhulpverlening uitgenodigd.

2.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van Participatief Drama is dat de positie van kwetsbare mensen in de samenleving verbetert, doordat zij een stem hebben gekregen, ondersteuning hebben gevonden bij elkaar en bij het eigen sociale netwerk en doordat zij zelf inzichtelijk hebben gemaakt hoe hun leven eruit ziet en waar zij tegenaan lopen.

Subdoelen

Een stem geven aan kwetsbare mensen – en daarmee het faciliteren van wederzijdse ondersteuning en het verbeteren van de positie in de samenleving – vindt plaats aan de hand van enkele subdoelen.

De deelnemer:

- vindt herkenning en steun bij andere deelnemers
- heeft zicht op het eigen probleem
- heeft vertrouwen dat er alternatieven zijn voor de huidige situatie
- ondersteunt andere deelnemers actief in het zoeken naar alternatieven en oplossingen
- stelt zelf doelen
- heeft het eigen sociale netwerk in kaart
- leert te participeren.

Daarnaast zijn er twee subdoelen die zich richten op de intermediaire doelgroep:

- de omgeving (het sociale netwerk) heeft beter zicht op het probleem van de deelnemer
- het sociale netwerk ondersteunt de deelnemer.

2.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Participatief Drama is een langdurige interventie om de veelzijdige en complexe aard van kwetsbaarheid aan te pakken. Deelnemers ondersteunen elkaar, waarbij de facilitator geen therapeut, coach of zelfhulpdeskundige is. De facilitator draagt zorg voor een veilige omgeving waar de deelnemers kunnen leren participeren. De verandering gaat aan de hand van twee elkaar opvolgende processen die we hierna schetsen.

- Stap 1: 'Intern': Kwetsbare mensen leren welke problemen en uitdagingen voor hen het meest prangend zijn. Samen vinden ze de kracht om daar verandering in te brengen. Door ervaringen en verhalen uit te wisselen, staan deelnemers er niet meer alleen voor. Ze krijgen inzicht in het eigen probleem, ondersteunen anderen en creëren een lokaal netwerk van steun en solidariteit.
- Stap 2: 'Extern': Gebaseerd op de problemen, uitdagingen en verhalen van de deelnemers worden enkele scènes gemaakt. Samen vormen deze een Forumtheater-voorstelling. Het publiek voor de Forumtheater-voorstelling bestaat uit mensen die betrokken zijn bij de problematiek die de doelgroep wil aankaarten, denk aan stakeholders, familieleden, buurtbewoners en betrokken professionals. Het publiek doet actief mee met de dialoog, bijvoorbeeld door op het podium alternatieven uit te proberen.

Bij een doorlopend proces (een jaar of langer) wordt er gedurende het eerste half jaar alleen gewerkt met een 'Sociale Activering Groep'; deze groep werkt aan Stap 1 van het proces. Hierna wordt een tweede groep opgericht, de 'Dialoog Groep'; deze groep werkt aan Stap 2 van het proces. De deelnemers van de Dialoog Groep stromen door vanuit de Sociale Activering Groep. Nieuwe deelnemers komen in de Sociale Activering Groep. Alleen deelnemers van de Sociale Activering Groep kunnen deelnemen aan de Dialoog Groep, anders missen ze een stuk van het proces. Zie voor de in- en doorstroom ook figuur 3 en figuur 4 in Bijlage 1. Voor beide groepen gelden dezelfde frequentie, duur en intensiteit.

Zoals eerder beschreven is Participatief Drama altijd maatwerk. De randvoorwaarden van het proces en de wensen van de uitvoerder bepalen de uiteindelijk omvang en duur van het traject en de hoeveelheid deelnemers. Uit onze ervaring blijkt dat Participatief Drama het beste werkt als:

- de groepen uit 8-20 participanten bestaan, afhankelijk van doelgroep
- er wekelijks een dagdeel wordt gewerkt met de deelnemers
- de groep steeds in dezelfde ruimte werkt met dezelfde facilitator(s)
- het proces minimaal een half jaar duurt.

Locatie en uitvoerders

Participatief Drama dient in een veilige en stimulerende omgeving plaats te vinden. Wij raden aan de volgende voorwaarden te hanteren.

- De ruimte kan afgesloten worden (geen mensen die er doorheen lopen).
- Er zijn gordijnen en/of blinding.
- Elke deelnemer heeft een eigen stoel.
- De ruimte is groot genoeg voor iedereen om rond te kunnen lopen.
- Tijdens het gehele proces wordt gewerkt in dezelfde ruimte (de Forumtheater-voorstelling kan in een andere ruimte plaatsvinden).

Wij leggen een grote nadruk op deze voorwaarden. Participatief Drama is een veilige haven waarin deelnemers met persoonlijke verhalen, uitdagingen en problemen werken. De ruimte is een belangrijke factor die bijdraagt aan het gevoel van veiligheid. Voor de Dialoog Groep geldt daarnaast dat er voor de Forumtheater-voorstelling ruimte moet zijn voor publiek. Afhankelijk van de grootte van de groep en het netwerk van de deelnemers kan het publiek oplopen tot meer dan honderd mensen.

Om Participatief Drama uit te voeren zijn er twee professionals nodig.

1. **Facilitator:** om het groepsproces te leiden en te begeleiden. Deze ervaren groepswerker heeft uitgebreide kennis van Participatief Drama-methodieken en heeft de leiding over het groepsproces. Deze 'duizendpoot' zal in de Dialoog Groep ook de scènes regisseren van de Forumtheater-voorstelling, het publiek ontvangen en de dialoog in de zaal leiden.
2. **Co-facilitator.** De aard van het proces (werken met persoonlijke verhalen en problematiek) vereist dat de facilitator een rechterhand heeft die aandacht kan besteden aan emoties van groepsleden. De co-facilitator neemt daarnaast de taak op zich van verslaglegging, reflectie en meting van de resultaten.

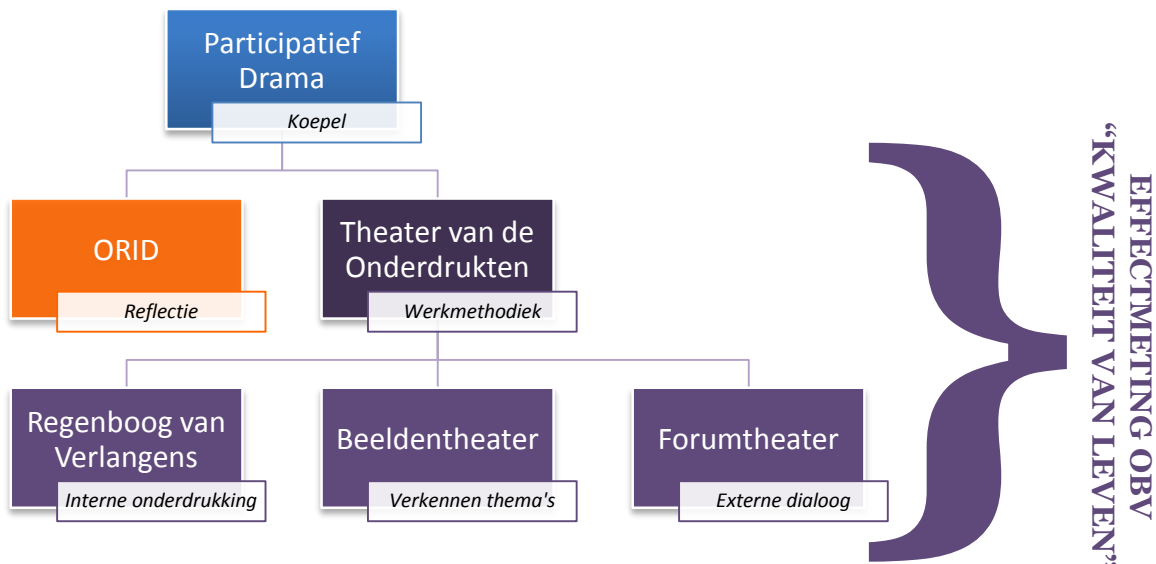
In het geval van zeer kwetsbare groepen is daarnaast de aanwezigheid van een derde professional vereist.

3. **Zorgbegeleider:** iemand die bekend is met de problematiek van de groep en – in het geval van samenwerking met een zorginstelling – die bekend is met de cliënten en daarmee belangrijke cliëntinformatie kan doorgeven aan casemanagers of ander zorgpersoneel.

Over het algemeen zal een interventie met zeer kwetsbare mensen in samenspraak worden gedaan met een (zorg)instelling. De Zorgbegeleider kan iemand zijn uit deze (zorg)instelling.

De achtergrond (opleiding, bijscholing en werkervaring) van de uitvoerders is geheel afhankelijk van de doelgroep en de aard van de thema's waarmee gewerkt wordt. Zie de paragraaf Opleiding en competenties voor een indicatie van de achtergrond van de professionals.

Schematische weergave van de technieken* binnen Participatief Drama (figuur 1)

Inhoud van de interventie

De processen van de twee groepen, de Sociale Activering Groep en de Dialoog Groep, verschillen van elkaar. De twee stappen van de processen zijn onder te verdelen in verschillende fasen. In elke fase wordt er gewerkt met andere technieken.

De Sociale Activering Groep doorloopt in Stap 1 de volgende fasen.

- **Start.** De groep kent elkaar al en komt nu in een nieuwe *setting* bijeen, of: de groep wordt samengesteld en geselecteerd door de opdrachtgever aan de hand van een gedeelde problematiek waaraan gewerkt wordt.
- **Kennismakingspellen.** Door middel van namenspellen leren de deelnemers elkaar (beter) kennen. De groep maakt zo ook kennis met de (co-)facilitator en de ruimte. Een voorbeeld is het spel 'Namen Verzamelen'. Een korte uitleg: *De deelnemers verspreiden zich door de ruimte. Als de facilitator in de handen klapt, stappen de deelnemers op de dichtstbijzijnde persoon af, zij schudden elkaar de hand en maken kort kennis. Als de facilitator weer in de handen klapt, verspreiden de deelnemers zich weer. Bij de volgende klap moeten deelnemers twee personen ontmoeten, bij de volgende klap vier personen. De deelnemers worden uitgedaagd om fysiek contact te maken met andere deelnemers en kort iets uit te wisselen. Hierdoor is het ijs snel gebroken.*

Na de namenspellen worden enkele opwarmingsoefeningen gedaan. Deze oefeningen zijn fysiek een uitdaging. Door deze oefeningen raken de deelnemers 'in hun lichaam'. Dit is een voorbereidende stap op het Beeldentheater, waarbij er fysiek wordt gewerkt. Een voorbeeld is het spel 'Iedereen die...'. Een korte uitleg: *De deelnemers zitten in een ruime cirkel op stoelen en één deelnemer staat in het midden. Deze deelnemers zegt iets dat voor hem/haar van toepassing is en misschien ook voor anderen in de groep. Hij of zij begint met: "Iedereen die..." (bijvoorbeeld iedereen die blond haar heeft, iedereen die deze workshop eng vindt, iedereen die vroeger seksueel misbruikt is). Als dit voor een deelnemer geldt, staat deze op om een nieuwe plek te zoeken in de cirkel van stoelen. Degene in het midden doet zijn best om een stoel te*

* De "Regenboog van Verlangens" technieken komen kort aan bod in 2.4. Ontwikkelgeschiedenis.

bemachtigen, zodat de persoon in het midden steeds wisselt. Afhankelijk van de groep en de mate waarin mensen zich veilig voelen, komen er nu al enkele thema's naar boven die belangrijk zijn voor de deelnemers.

- **Vertrouwen spellen.** De verhalen die bij Beeldentheater (de volgende stap) loskomen, kunnen erg persoonlijk zijn voor de deelnemers. Om zo ver mogelijk én zo veilig mogelijk deze verhalen te kunnen verkennen, moet er vertrouwen zijn in de groep en in de (co-)facilitator. Door middel van vertrouwensspellen worden grenzen (voorzichtig) verkend. Een voorbeeld van een vertrouwensspel is 'Flauwvallen'. Een korte uitleg: *In dit spel krijgen alle deelnemers een nummer. Als de facilitator een nummer roept, moet die deelnemer langzaam 'flauwvallen'. De andere deelnemers hebben als taak om deze persoon op te vangen. Dit herhaalt zich zodat de groep in een ritme komt van concentratie-opvangen-concentratie-opvangen. Er volgen steeds sneller andere cijfers en als de groep erg snel is zelfs meerdere cijfers tegelijk.* Door het doen van vertrouwensspellen vangen deelnemers elkaar – vaak letterlijk – op. Lichamelijke veiligheid en vertrouwen in elkaar gaan hand in hand.
- **Beeldentheater.** Het verkennen van persoonlijke verhalen door middel van Beeldentheater staat centraal bij de Sociale Activering Groep. Bij Beeldentheater wordt er gewerkt met standbeelden – *tableau vivants*. De facilitator kondigt een thema aan om mee te werken, bijvoorbeeld: "Maak een beeld van 'alleen zijn'". De deelnemers zetten zichzelf en anderen in een stilstaand beeld neer. Dit beeld staat, zit of ligt in een bepaalde houding, kijkt een bepaalde richting op, et cetera. Voor veel mensen is alleen zijn heerlijk, lekker de krant of een boek lezen of een film kijken. Voor sommige kwetsbare mensen is 'alleen zijn' helemaal niet zo prettig en wordt het geassocieerd met isolatie of verlatenheid. Door juist *niet* uit te spreken wat 'alleen zijn' betekent, maar door deelnemers te stimuleren om beelden te maken van de verhalen en thema's (die door het passeren van een voorgaande serie beelden loskomen) gaat de facilitator met de deelnemers samen op onderzoek naar wat er speelt in de groep. Zo komt langzaam maar zeker boven wat de pijnlijke en prangende kwesties zijn voor de deelnemers.
- **Reflectie.** Door middel van de ORID-methodiek wordt verkend wat de deelnemers meenemen uit het proces (voor een uitleg van ORID: zie het hoofdstuk Kwaliteitsbewaking). Elke deelnemer neemt iets anders mee. Door gestructureerd vragen te stellen, verkent de facilitator welke elementen het belangrijkste zijn voor de deelnemers. Ook gaat het in deze stap over waar de deelnemers verder mee aan de slag zouden willen. De facilitator heeft hiermee al heel veel informatie als de deelnemers verder gaan met de Dialoog Groep.

Voor de Dialoog Groep komt er in Stap 2 een sterke nadruk op de volgende fasen.

- **Scènes.** Door het doen van Beeldentheater zijn er thema's en verhalen bovengekomen die spelen voor de groep. Niet alleen is duidelijk dat (bijvoorbeeld) er voor veel deelnemers een 'angst is om alleen te zijn', maar ook welke situaties uit het leven van de doelgroep daar over gaan. Eén van de deelnemers ziet zijn kinderen nooit meer, een andere deelnemer is aan haar lot overgelaten door zorgpersoneel in de opvang, noem maar op. Door het delen van verhalen, deels in beeld en deels in woord, worden aan de hand van bestaande situaties scènes gemaakt. De deelnemers bepalen waar ze mee willen werken. De facilitator stimuleert hen om echte, prikkelende en concrete situaties te kiezen om mee te werken. Vervolgens bespreekt de facilitator met de deelnemers wat de lopende lijn is in de scènes. De verhalen en scènes worden in de groep besproken en gerepeteerd en zo ontstaat een Forumtheater-voorstelling.
- **Externe dialoog.** Na het repetitieproces ligt de voorstelling klaar. Deze gaat over het leven van de groep kwetsbare mensen waarmee wordt gewerkt. Het is nu tijd om de dialoog aan te gaan met diegenen die betrokken zijn bij de doelgroep (bestaande uit stakeholders, familieleden, buurtbewoners en professionals). Zo'n Forumtheater-voorstelling wordt eerst gespeeld zonder interactie. Voor de hoofdpersoon loopt het verhaal niet goed af. De facilitator stelt nu kritische vragen over de situatie aan het publiek zodat zij loskomen van de toeschouwer-rol. Bijvoorbeeld: "Wat is hier het probleem?", "Hoe komt de hoofdpersoon in de problemen?", "Kan de hoofdpersoon zelf iets doen?". Het publiek wordt actief betrokken in een dialoog over het geschetste probleem en dat blijft niet bij praten. De facilitator vraagt vrijwilligers uit het publiek

één voor één om naar voren te komen en de ideeën te spelen. Op deze manier ontstaat er een theatrale 'brainstorm': de deelnemers gaan actief de dialoog aan met het publiek over de eigen ervaringen, de consequenties van gedrag en mogelijke alternatieven/oplossingen voor het geschetste probleem. Vanuit deze nieuwe kennis geven deelnemers, ondersteund door de intermediaire doelgroepen en andere deelnemers, zelf nieuwe sturing aan hun leven. Immers, dat wat de deelnemers leren in het theater, nemen ze mee in het dagelijks leven.

2.4 Ontwikkelgeschiedenis

Betrokkenheid doelgroep

Participatief Drama blijft meegroeien met de tijd en continu inspelen en reageren op recente ontwikkelingen. Stichting Formaat gebruikt de interventie inmiddels vijftien jaar. De aanpak omvat diverse participatieve (drama)technieken. Het grootste gedeelte is komt uit 'Theater van de Onderdrukten', een scala aan technieken gericht op sociale verandering. De methodiek is ontdekt door Augusto Boal begin zeventiger jaren, in Latijns Amerika. Sinds de ontdekking zijn de technieken continu verspreid en aangepast aan de wensen van de gebruikers ervan. Eerst in Brazilië, waar Augusto Boal woonde en werkte, en daarna ook in diverse andere landen.

Boal ontdekte dat theater als middel ingezet kan worden om empowerment van individuen te stimuleren en dat het een politiek instrument is om een externe dialoog aan te gaan en daarmee uiteindelijk zelfs beleid te kunnen beïnvloeden. De methodiek is niet zozeer 'bedacht' (wat immers van cognitieve aard is) maar 'ontdekt' (een langdurig proces samen met de doelgroepen). Steeds is aan de hand van de behoeften van de doelgroep de methodiek aangepast.

Stichting Formaat heeft deze organische ontwikkeling voortgezet. Luc Opdebeeck, artistiek leider van Formaat, is bewust bezig geweest met de vragen vanuit de groepen waarmee gewerkt wordt. Een voorbeeld: scholieren kampten met allerlei morele dilemma's rondom verantwoordelijkheid, zelfbeschikking en autonomie. Formaat vertaalde de uitkomsten van het proces in een 'vraag'. Vanuit deze vraag is de MDDM (Morele Dilemma Discussie Methode) geïncorporeerd en aangepast binnen Participatief Drama. In deze aangepaste methodiek MDTM worden korte scènes en beeldentheater gebruikt om morele dilemma's tastbaar te maken.

Buitenlandse interventie

De bedenker van de methodiek 'Theater van de Onderdrukten', Augusto Boal, werkte in de zestiger en zeventiger jaren veelal in Latijns-Amerika. Toen hij eind jaren zeventig voor het eerst in West-Europa werkte, was hij verbaasd over het contrast tussen materiële welvaart en het gebrekkige geluk van de mensen. Hij vroeg zichzelf af: "Waar zijn de politieagenten die onderdrukken?" Het duurde even voordat hij zich realiseerde dat in West-Europa sprake is van zogenaamde 'politieagenten in het hoofd'. Dit zijn geïnternaliseerde stemmen van anderen die een individu ervan weerhouden om iets (niet) te doen. Boal heeft toen de technieken 'Regenboog van Verlangens' ontwikkeld, speciaal voor het werken in de West-Europese context.

Luc Opdebeeck heeft dit opgepakt en in het werk van Formaat meegenomen. Bijvoorbeeld bij het werken met cluster 4 leerlingen (zie Praktijkvoorbeeld 2: 'Perron 4') die het gevoel hebben zich aan de onderkant van de samenleving te bevinden. "Waarom denken deze leerlingen dat ze niet beter kunnen?" Formaat is de motor geworden voor de ontwikkeling en aanpassing van de interventie in Nederland. Het is de grootste en na vijftien jaar meest ervaren partij die in Nederland werkt met Participatief Drama.

2.5 Vergelijkbare interventies

In Nederland uitgevoerd

Enkele interventies, zoals Community Arts, Familieopstellingen, Feldenkrais en Wijktheater (Wijktheater van STUT Theater is opgenomen in de Databank Effectieve sociale interventies), worden vaak vergeleken met Participatief Drama. Op basis van enkele kenmerken behandelen we hieronder de overeenkomsten en verschillen.

Overeenkomsten en verschillen

Aan de hand van enkele kenmerken worden overeenkomsten en verschillen aangegeven tussen Participatief Drama en Community Arts, Familieopstellingen, Feldenkrais en Wijktheater.

Overeenkomsten:

- **Community Arts.** Heeft als doel om een relatie tussen kunst en samenleving te leggen. Dit gebeurt door de buurt te betrekken in een kunstzinnig project. Kunst moet een toegevoegde waarde hebben voor de samenleving en werkt vanuit een maatschappelijke vraag.
- **Familieopstellingen.** Bij Familieopstelling wordt Beeldentheater ingezet door het maken van *tableau vivants*. Deze beelden maken relaties tussen het subject en anderen in het sociale netwerk zichtbaar.
- **Feldenkrais.** Bij Feldenkrais wordt het lichaam als uitgangspunt genomen. Het lichaam staat centraal voor de beoogde verandering; een verandering in het lichaam kan de geest bevrijden. Door lichamelijk bezig te zijn, kan het lichaam letterlijk en figuurlijk geactiveerd worden. Zowel Participatief Drama als Feldenkrais werkt helend. De verbetering van de kwaliteit van leven van de deelnemer staat centraal in de methodieken.
- **Wijktheater.** Wijktheater stelt de ervaringen, verhalen en het leven van de groep waarmee gewerkt wordt centraal. Er wordt een toneelstuk gemaakt, wat vervolgens aan een publiek getoond wordt. Vaak gaat het over een getuigenis van de levens van de deelnemers.

Verschillen:

- **Community Arts.** Gaat uit van een artistieke doelstelling: een concept bedacht door een (groep) kunstenaar(s). Soms in samenwerking met een groep bewoners of een doelgroep. Community Arts stelt eisen aan de artistieke kwaliteit van het product, waarbij het proces (soms) minder van belang is. Het eigenaarschap van het product bij Participatief Drama ligt bij de deelnemers en het proces wordt daarbij gefaciliteerd. Participatief Drama is een agogische werkvorm waarbij artistieke kwaliteit belangrijk is, maar geen primair doel.
- **Familieopstellingen.** Deze methodiek is soms onderdeel van Psychodrama-trajecten. Een Familieopstelling eindigt met Beeldentheater, na een analyse van de onderdrukking. Het proces van Participatief Drama gaat verder. Het verdere proces is een tocht met de deelnemers naar een product: de Forumtheater-voorstelling. Deze wordt gemaakt voor, door en met de deelnemers. De ontdekking wordt in Participatief Drama omgezet in actie door het delen van dat resultaat met de eigen achterban en het analyseren van strategieën voor de toekomst met het publiek.
- **Feldenkrais.** Deze methodiek werkt niet naar een product toe en richt zich op het individu. Participatief Drama werkt met het collectieve verlangen en zoekt verbinding. Het onderzoekt de maatschappelijke onderdrukingsmechanismen.
- **Wijktheater.** Het verschil tussen Wijktheater en Participatief Drama zit in de mate van activering van het publiek. Bij een Forumtheater-voorstelling gaan de deelnemers actief de dialoog aan met het publiek. De 'vierde wand' wordt doorbroken. De toeschouwer wordt actief betrokken en getransformeerd naar 'doeschouwer'. In Wijktheater gaat het over het verleden, Participatief Drama kijkt naar de toekomst en onderzoekt en analyseert het probleem samen met publiek en deelnemers. De dialoog met het publiek, die ontstaat door het werken met Participatief Drama, is een onlosmakelijk onderdeel van het proces.

Toegevoegde waarde

Het belangrijkste verschil – en daarmee de grootste toegevoegde waarde – is dat er bij de andere interventies sprake is van instemming en leren omgaan met de omgeving. Participatief Drama richt zich expliciet op het veranderen van de eigen situatie. Het proces richt zich op het wederzijds ondersteunen van kwetsbare mensen en versterkt de eigen regie van deelnemers. Door het proces krijgen deelnemers beter zicht op hun probleem en ze proberen in een veilige omgeving allerlei strategieën uit om hiermee om te gaan. Zonder de consequenties van het dagelijks leven wanneer ze het 'echt' doen. Er wordt actief gewerkt aan het in kaart brengen en inzetten van het eigen sociale netwerk, zodat de deelnemer er nooit alleen voor staat.

Een andere toegevoegde waarde van Participatief Drama is dat tijdens de Forumtheater-voorstellingen de dialoog met en het handelen van het publiek een centrale positie innemen. Dit is een verschil met conventionele vormen van theater, waar een voorstelling opgevoerd wordt voor betrokkenen die uitsluitend toeschouwer zijn. Interactiviteit, participatie, dialoog en analyse zijn sleutelbegrippen bij Participatief Drama. Professionals en andere betrokkenen ontdekken samen met de kwetsbare mensen welke strategieën er zijn om met de problemen en uitdagingen om te gaan; het leerproces werkt naar beide kanten. Doordat het publiek actief betrokken wordt, geen toeschouwer blijft maar een 'doeschouwer' wordt, kunnen de deelnemers als het ware repeteren voor de realiteit van morgen.

3. Onderbouwing

Oorzaken

De kwetsbaarheid en de achtergestelde positie van de doelgroep worden veroorzaakt door een combinatie van de volgende factoren.

Niet beïnvloedbare factoren

1. Mate van beperking / psychosociale aandoening.
2. Leeftijd.
3. Sekse.

Indirect beïnvloedbare factoren

1. Gebrek aan steun van burens en familie.
2. Gebrek aan steun van professionals.
3. Laag inkomen.

Beïnvloedbare factoren

1. Moeite om zichzelf te redden.
2. Weinig van steun van gelijken.
3. Moeilijke omgang met beperking / psychosociale aandoening.
4. Niet zelf doelen (kunnen) stellen.
5. Gebrekkige participatie in samenleving.
6. Gebrek aan sociaal netwerk.

Aan te pakken factoren

De volgende beïnvloedbare factoren worden door de interventie aangepakt en corresponderen met de in de tabel genoemde subdoelen.

Beïnvloedbare factoren	Subdoelen	Werkzame fasen
Moeite om zichzelf te redden.	<ul style="list-style-type: none">• De deelnemer vindt herkenning en steun bij andere deelnemers.	<ul style="list-style-type: none">• Vertrouwenspellen, Beeldentheater.
Weinig van steun van gelijken.	<ul style="list-style-type: none">• De deelnemer ondersteunt andere deelnemers actief in het zoeken naar alternatieven en oplossingen.	<ul style="list-style-type: none">• Vertrouwenspellen, Reflectie.
Moeilijke omgang met beperking / psychosociale aandoening.	<ul style="list-style-type: none">• De deelnemer heeft zicht op het eigen probleem.• De deelnemer heeft het vertrouwen dat er alternatieven zijn voor de huidige situatie.• De omgeving (het sociale netwerk) heeft beter zicht op het probleem van de deelnemer.	<ul style="list-style-type: none">• Beeldentheater, Reflectie.

Niet zelf doelen (kunnen) stellen.	<ul style="list-style-type: none"> • De deelnemer stelt zelf doelen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Beeldentheater, Reflectie.
Gebrekkige participatie in samenleving.	<ul style="list-style-type: none"> • De deelnemer leert te participeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Scènes, Externe dialoog.
Gebrek aan sociaal netwerk.	<ul style="list-style-type: none"> • De deelnemer heeft het eigen sociale netwerk in kaart. • Het sociale netwerk ondersteunt de deelnemer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Beeldentheater, Externe dialoog.

Verantwoording

Augusto Boal, de grondlegger van het 'Theater van de Onderdrukten' (zie 2.4. Ontwikkelgeschiedenis), benadrukte de mogelijkheden om theater als middel voor sociale verandering te gebruiken (Boal, 1998, 2006). Theater is een 'taal' van beelden gericht op het openbreken van enkelvoudige betekenissen. Boal borduurde voort op enkele sleutelfiguren. Zoals Paulo Freire, die vanuit zijn Pedagogiek van de Onderdrukten de mens als volwaardig ziet. Zo'n mens kan zelf keuzes maken en kiezen wat belangrijk is om nú op te pakken. Een gezonde en democratische leeromgeving is hiervoor vereist. Dat wil zeggen dat de scheiding tussen leerling en docent wordt verstoord, aldus Freire (2001).

Door middel van Participatief Drama geven de deelnemers zelf richting en invulling aan hun eigen proces. De facilitator is geen therapeut, coach of zelfhulpdeskundige. De facilitator reikt een veilige context aan en een serie technieken. De facilitator is nieuwsgierig naar de leefwereld van de groep en verkent deze met behulp van diverse technieken. Een belangrijk onderdeel is het zogenaamde Beeldentheater, waarbij thema's en verhalen omgezet worden in standbeelden, *tableau vivants*. De facilitator en de deelnemers ontdekken daarbij samen meerdere invalshoeken om tegen problemen en uitdagingen aan te kijken.

Kwetsbare mensen participeren in beperkte mate in de samenleving (Baart & Carbo, 2013). Participatief Drama is een praktische invulling van het nieuwe Wmo-beleid. Het biedt een veilige haven om te leren participeren. De diverse methodieken binnen Participatief Drama maken serieuze thema's bespreekbaar door ze open te breken. Als mensen de koppen en lichamen bij elkaar steken, blijken er meer mogelijkheden en oplossingen te zijn. Hoewel dit heftig kan zijn, is het ook bijzonder leuk om op een speelse manier nieuwe inzichten te verkrijgen. Dit sluit aan bij Johan Huizinga's idee van 'homo ludens': de mens leert door te spelen (Huizinga, 2008).

De politieke dimensie van theater is terug te voeren naar Bertolt Brechts geëngageerde theater (Mumford, 2008). Zijn theaterstukken daagden de 'toeschouwers' uit om in (en buiten) het theater kritisch te reflecteren op de eigen leefwereld. Voor Brecht stond dit haaks op modern theater, waarin het publiek monddood blijft. Tijdens deze voorstellingen braken de acteurs regelmatig de regels van het conventionele theater, wat later het 'breken van de vierde wand' werd genoemd. Deze 'vierde wand' is de symbolische en fysieke scheiding tussen het publiek en de acteurs. In het verlengde van dit gedachtegoed gaan de deelnemers van de interventie, de kwetsbare mensen, zélf de dialoog aan met gelijken, stakeholders, familieleden, buurtbewoners en betrokkenen. Kwetsbare mensen krijgen door Participatief Drama de mogelijkheid om de relatie leraar-docent en toeschouwer-'actor' letterlijk te doorbreken. Als de doelgroep klaar is om de dialoog aan te gaan met anderen, worden de thema's uitgediept door er scènes van te maken die tezamen een zogenaamde Forumtheater-voorstelling vormen. Het publiek wordt actief betrokken bij de voorstelling – het sociale netwerk wordt letterlijk en figuurlijk geactiveerd – door het podium op te komen en alternatieven te spelen (niet alleen maar door te praten, maar door te *doen*). Theater dient hierbij als platform om kwetsbare en niet-kwetsbare mensen in dialoog te laten gaan over prangende problemen en thema's.

Werkzame elementen

Participatief Drama kent de volgende werkzame elementen.

- Kwetsbare mensen stellen zelf doelen en bepalen waar ze aan willen werken (2, 3, 6).
- Het verhaal (en de problemen en/of uitdagingen) van de deelnemer staat centraal (3, 5).
- Gelijken ondersteunen elkaar en gaan actief met de eigen en elkaars problemen aan de slag (2).
- Kwetsbare mensen krijgen een stem (2, 5).
- Inzetbaar voor een veelheid van doelgroepen (2).
- Een veilige haven om te leren participeren, zonder de consequenties van het echte leven (2, 3).
- Het sociale netwerk van de kwetsbare mensen wordt in kaart gebracht en geactiveerd om steun te bieden waar dat nodig is (2, 3).
- Door middel van Forumtheater-voorstellingen wordt het sociale netwerk actief betrokken in een dialoog over de (structurele /system)factoren die invloed hebben op de leefwereld van de doelgroep (2, 5).
- Vergroting van emotioneel welzijn en stimulans voor de persoonlijke ontwikkeling (6).

2 = Veronderstelling in de aanpak

3 = Onderbouwing

5 = Praktijkervaringen

6 = Effectonderzoek

4. Uitvoering

Materialen

Er zijn diverse materialen beschikbaar om direct aan de slag te gaan met Participatief Drama. Hieronder staat een complete lijst per categorie.

Methodiek

‘De Mens in de Hoofdrol’ (Opdebeeck & Matthijssen, Formaat)

Een stap voor stap handleiding voor de diverse technieken van Participatief Drama. In *De Mens in de Hoofdrol* staat het proces chronologisch beschreven. Het boek biedt daarom een uitstekend handvat om direct aan de slag te gaan. Een verkorte versie van de ORID-methodiek staat hier ook in beschreven.

‘Een Scène Schoppen’ (Opdebeeck, Formaat)

Als een vervolg op en een verdieping van *De Mens in de Hoofdrol* is dit tweede boek beschikbaar (sinds maart 2014). Voor de meer ervaren facilitator die de basis onder de knie heeft, staan in dit boek nog meer technieken om direct toe te passen. Daarnaast geeft het boek een meer theoretische grondslag aan het werk.

(Beide bovenstaande boeken zijn te verkrijgen bij Formaat: info@formaat.org.)

‘Games for Actors and non-Actors’ (Augusto Boal)

Facilitators die graag meer verschillende technieken (en verscheidene variaties) willen toepassen, kunnen direct met *Games for Actors en non-Actors* aan de slag. Het boek is een enorme verzameling technieken, inclusief een duidelijk uitleg over contextuele en praktische zaken.

‘Rainbow of Desire’ (Augusto Boal)

Het kan voorkomen dat de groep kwetsbare mensen die deelnemen aan Participatief Drama kampen met interne onderdrukking. Dit zijn krachten en geïnternaliseerde stemmen die de deelnemer ervan weerhouden om iets (niet) te doen. In dit boek staan diverse technieken van de deelmethode *Regenboog van Verlangens* beschreven om deze krachten en stemmen zichtbaar te maken.

Evaluatie

‘The Art of Focused Conversation’ (Brian Stanfield)

Om meer verdieping te geven aan de ORID-methodiek (vanuit de aanzet in *De Mens in de Hoofdrol*) kan het originele werk van Brian Stanfield gebruikt worden. Dit boek geeft concrete handvatten en voorbeelden voor vraagstellingen bij elke stap van de ORID methodiek.

‘Kwaliteit van Leven’

Het aangepaste model van ‘Kwaliteit van Leven’, momenteel door Formaat gebruikt in een eerste pilotfase om de effecten van Participatief Drama meetbaar(der) te maken, is op aanvraag beschikbaar.

Best practice voorbeelden

YouTube

Formaat heeft op het eigen YouTube-kanaal (Formaat231: <http://www.youtube.com/user/Formaat231>) diverse voorbeelden van Forum-theatervoorstellingen en ander materiaal, om te demonstreren wat de methodiek kan betekenen.

Dvd's

Van de drie praktijkvoorbeelden opgenomen in deze tekst zijn dvd's beschikbaar. Deze rapportages kunnen inzicht geven in de opbouw en uitvoering van het proces. Daarnaast zijn de dvd's inspirerend om na te denken over mogelijke samenwerkingsvormen om Participatief Drama breder te implementeren. (De dvd's zijn te verkrijgen bij Formaat: info@formaat.org.)

Type organisatie

De interventie Participatief Drama is volledig modulair en kan toegepast worden door zowel kleine als grote organisaties, afhankelijk van de precieze vraag. Denk bijvoorbeeld aan zorg- en welzijnsinstellingen, opleidingen voor sociaal-cultureel werk, voortgezet (speciaal) onderwijs, antidiscriminatiebureaus, belangenorganisaties en buurthuizen.

Op dit moment faciliteert Formaat vijf zogenaamde Participatief Drama 'Theaterateliers' ('Buurtatelier', 'Seniorenatelier'). Daarnaast draaien de organisaties Roads in Haarlem en Omnizorg in Apeldoorn zelfstandig interventies. Deze worden gecoacht door Formaat.

Praktijkvoorbeeld 2: 'Perron 4' (Werken in scholen)

In 2009 kwam uit een rapport naar voren dat de achterstelling van het cluster 4 onderwijs voor zeer moeilijke opvoedbare kinderen (ZMOK) ernstig en structureel is. Stichting Kinderpostzegels vroeg Formaat om door middel van Participatief Drama te inventariseren in hoeverre de rechten van kinderen worden geschonden in het onderwijs en hoe de cluster 4 scholieren zelf hun positie ervaren. In de regio Utrecht is Formaat vervolgens begonnen met een inventarisatie van scholen die mee wilden doen. Uiteindelijk zijn elf jongeren vanuit verschillende cluster 4 scholen de uitdaging aangegaan. Zij zijn gaan onderzoeken hoe het voor ze is om een cluster 4 scholier te zijn. Voorafgaand aan het proces hadden ze zichzelf nooit afgevraagd wat dat betekent. Ook was er gebrek aan zelfvertrouwen en discipline. Niet-kritische reacties als "Wij hebben een spanningsboog van een aardbei" geven deze *selffulfilling prophecy* aan.

Gedurende het proces kwamen ze erachter dat ze zichzelf kleinhielden in een situatie die voor hun vanzelfsprekend was. Veel van de jongeren werden voor de eerste keer in hun leven écht uitgedaagd en gezien als gelijken. Autisten en ADHD'ers deelden verhalen over de eigen leefwereld zodat vooroordelen overbrugd werden. Samen met de jongeren heeft Formaat deze thema's verkend en zijn ze in scènes gegoten, wat de voorstelling 'Perron 4' is geworden. Doordat de leerlingen thema's gingen verkennen – eerst met elkaar en later met publiek – zagen ze in dat de situatie verschilde van school tot school, maar dat er ook gedeelde thema's waren. Het repeteren en opvoeren van 'Perron 4' werkte als een vergrootglas voor de situatie. Leerlingen zagen hun eigen situatie op toneel en realiseerden zich dat een situatie niet vanzelfsprekend hoeft te zijn. Tijdens de tournee merkte de jongeren dat het publiek soms oprecht geschokt was over de geschetste situatie. Tijdens het proces werden ze zich bewust van hun situatie en de eigen positie daarin, waardoor ze mondiger werden. Het inspringgedeelte van een Forumtheater-voorstelling, waarin het publiek alternatieven mag uitproberen voor de geschetste situatie, is daarbij ook een symbolische opening omdat er ineens van alles mogelijk blijkt te zijn. Een aantal jongeren is naar Den Haag afgereisd om voor de Tweede Kamer 'Perron 4' te spelen. De Kamerleden en cluster 4 jongeren waren voor de eerste keer in één ruimte voor een dialoog over onderwijs en verbeterpunten waar politici direct iets mee kunnen. De jongeren hadden voor de eerste keer in hun leven het gevoel écht invloed te hebben op hun eigen leefwereld.

Voor de leerlingen heeft het indirect discipline gebracht: "Doordat we hebben doorgezet hebben we dit allemaal bereikt", aldus één van de deelnemende leerlingen. Voor elke deelnemer brengt het proces iets anders. Zo kwam een autistische jongen erachter dat tijdens het spelen van de voorstelling zijn tic verdween. Het maakte hem bewust van de mogelijkheden die er voor hem zijn. Ook is uit de schoolresultaten en gesprekken met docenten gebleken dat de schoolprestaties van alle leerlingen zijn verbeterd.

Opleiding en competenties

De facilitator is de sleutelfiguur in het proces. Tijdens het proces komen de diverse taken naar voren: het werven van de deelnemers, het faciliteren van de workshops, het omgaan met de emoties van de deelnemers, kennis van de zorg- en welzijnssector, het regisseren van scènes, et cetera. Daarnaast zijn er andere professionals betrokken bij het proces. Hieronder staan alle competenties op een rij.

De Facilitator:

- heeft opleiding Participatief Drama (of soortgelijk) genoten
- kan vertrouwen wekken
- kan goed luisteren en heeft oog voor behoeftes van de doelgroep
- heeft inzicht in / overzicht over het proces
- heeft ervaring met groepswork
- heeft enige basale kennis van / ervaring met het regisseren van scènes
- is een teamspeler (samen met co-facilitator en eventueel zorgbegeleider).

De Co-facilitator:

- kan vertrouwen wekken
- kan overzicht houden over het proces
- heeft ervaring met groepswork
- kan verslag leggen
- is een teamspeler (samen met facilitator en eventueel zorgbegeleider).

De Zorgbegeleider:

- kan vertrouwen wekken
- heeft inzicht in de problematiek van kwetsbare personen
- heeft een goed netwerk van professionals en stakeholders (zie Intermediaire doelgroepen)
- is een teamspeler (samen met facilitator en co-facilitator).

Wij adviseren facilitatoren (en in mindere mate co-facilitatoren en zorgbegeleiders) om de Opleiding Participatief Drama te volgen bij Stichting Formaat. In deze deeltijdopleiding leert de facilitator in een jaar tijd de basis van Participatief Drama. Er wordt ingezoomd op diverse deelmethodeken (Beeldentheater, Forumtheater, Regenboog van Verlangens en ORID). Andere aanbieders van soortgelijke opleidingen zijn bijvoorbeeld Cardboard Citizens te London en Headlines Theatre te Vancouver.

Kwaliteitsbewaking

Over het algemeen geeft de groep zelf aan waar de behoeften liggen. Adequate *feedback* en de verwerking daarvan (door middel van het ORID-model) en het inzetten van de effectmeting 'Kwaliteit van Leven' (zie Hoofdstuk 6: Onderzoek naar de effectiviteit) staan hierbij centraal. Bij een adequate implementatie van de effectmeting en het ORID-model is er sprake van een voortdurende feedbackcirkel door het proces heen. De deelnemers geven aan of er voldaan is aan de randvoorwaarden en welke nieuwe voorwaarden er gesteld moeten worden.

ORID

Het ORID-model is een gestructureerde gespreksmethode uitgaande van vier fasen van vraagstelling: **O**bservatie, **R**eflectie, **I**nterpretatie en **D**oen. De fasen (of: denkniveaus) geven informatie over wat de deelnemers hebben ervaren, wat dit betekent en wat deze informatie voor het vervolg kan betekenen. Behalve een manier om te evalueren is het ook een manier om de effecten in kaart te brengen. De deelnemers geven aan wat de meest significante veranderingen voor hen zijn en waar ze verder aan willen

werken. Door deze fasen specifiek te scheiden, zal de verwerking van informatie en ervaringen helderder worden.

Het ORID-model kent de volgende stappen.

1. **Observatie.** Wat hebben de deelnemers gedaan? Welke technieken zijn toegepast? Aan welke thema's is gewerkt?
2. **Reflectie.** Welke associaties hebben de deelnemers bij het werkproces? Wat voelen ze erbij? Was het proces prettig of juist lastig? Wat had de meeste impact?
3. **Interpretatie.** Welke betekenis heeft het proces voor de deelnemers? Wat was de meest waardevolle ervaring?
4. **Doen.** Wat zijn de volgende stappen voor de nieuwe fase van de interventie? Welke acties moeten ondernomen worden? Welke (nieuwe) leerdoelen stellen de deelnemers zich? Welke thema's worden uitgediept in de volgende fase?

Training en coaching

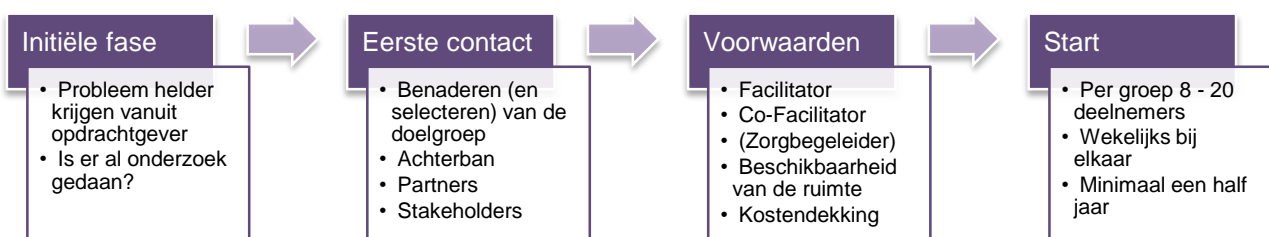
In het beginstadium van het proces, en ook bij grote uitdagingen later in het proces, kan het voorkomen dat de facilitator het lastig vindt om inzicht te krijgen in de precieze behoeftes van de doelgroep en het verloop van het proces. Stichting Formaat biedt, naast de Opleiding Participatief Drama en de periodieke terugkomdagen, coaching aan voor (co-)facilitatoren. Deze externe vorm van kwaliteitsbewaking door ervaringsdeskundigen geeft facilitatoren extra handvatten voor het verdere proces.

Randvoorwaarden

Zoals eerder besproken worden er voorwaarden gesteld aan de ruimte (zie Locatie en uitvoerder) aan de organisatie en aan de kwalificaties van de facilitator (zie Opleiding en competenties). Andere cruciale randvoorwaarden zijn:

- draagvlak van stakeholders
- draagvlak vanuit directie van bedrijf of instelling (in het geval van een inbedding)
- contact met enkele stakeholders, staan zij achter het proces?
- zo min mogelijk wisseling van betrokken professionals (minimaal zes maanden betrokken).

Schematische weergave van de aanvang van de interventie (figuur 2)

Implementatie

Een interventie Participatief Drama starten kan veel werk lijken. Echter, een competente professional kan direct met het beschikbare materiaal aan de slag. In bovenstaand schema (figuur 2) staan de stappen die gezet dienen te worden voordat de wekelijkse workshops starten. Zo zal de startfase soepel verlopen.

Interventies Participatief Drama kunnen op meerdere plekken tegelijkertijd worden 'uitgerold'. Formaat kan ingezet worden voor de ondersteuning en het breder inzetten van Participatief Drama. Dit gebeurt aan de hand van de training en coaching van professionals. De professionals volgen eerst de Opleiding Participatief Drama en faciliteren tegelijkertijd een interventie Participatief Drama. In dit eerste jaar worden ze actief gecoacht door medewerkers van Formaat. Na het eerste jaar is er periodiek intervisie en coaching vanuit

Formaat. Ook zullen medewerkers van Formaat beschikbaar zijn om op de vloer ondersteuning te bieden, bijvoorbeeld wanneer het proces extra uitdagend is.

Praktijkvoorbeeld 3: 'Circus Pa Meijer' (Werken vanuit een zorginstelling)

In 2009 stapte Pameijer, een grote zorginstelling in de Regio Rijnmond, naar Formaat met de vraag: "Hoe kan ik de wettelijke verplichte inspraak van verstandelijk beperkten binnen de eigen zorginstelling vormgeven?" Aan een tafel zitten en vergaderen werkt over het algemeen niet of zelfs averechts voor cliënten uit de zorg, vooral verstandelijk beperkten die verbaal minder taalvaardig zijn. Formaat is gaan werken met een groep cliënten van de zorginstelling ter oriëntatie op wat er speelt voor mensen met een verstandelijke beperking. Er is gestart met een serie workshops die, aan de hand van de thema's waar de cliënten zelf mee aankwamen, uitmondde in de voorstelling 'Circus Pa Meijer'. In deze vrolijke voorstelling speelden de cliënten zelfstandig theater. Het beeld van de 'zwakke' cliënt hield in ieder geval niet stand.

Gedurende het hele proces hebben de deelnemers samen gewerkt aan het bespreekbaar maken van problemen, wat het solidariteitsgevoel vergroot en een duurzame binding geeft. Eén van de deelnemers kon haar trauma over seksueel misbruik en incest delen. Toen bleek dat de helft van de groep hier ook mee te maken heeft (gehad). De deelnemer reflecteerde: "Dat geeft mij opluchting. Dat ik niet de enige ben waar het voorkomt." Het wordt dan duidelijk dat het niet 'slechts' het probleem is van één cliënt maar een structureel probleem. Het proces maakt mensen met een verstandelijke beperking bovendien weerbaarder. Eén van de zorgbegeleiders van een cliënt zei: "Sinds hij bij jullie meegedaan heeft, loopt hij rechtop."

De uitvoering van de interactieve voorstelling, waar andere cliënten, begeleiders en andere medewerkers uit de organisatie – letterlijk – het podium opgingen om de uitgespeelde scènes te veranderen, was een tweede stap in het proces. De verandering op het podium diende als platform voor dialoog over de leefwereld en behoeftes van de doelgroep. Zo bleek bijvoorbeeld dat het taxivervoer van en naar externe organisaties een onuitgesproken probleem was waar bijna alle cliënten mee te maken hadden. Daarnaast waren er bij 'Circus Pa Meijer' meer mensen dan alleen deelnemers betrokken. De uiteindelijke spelers in de voorstelling waren als het ware een vehikel voor véél meer mensen (45 mensen die auditie deden, honderden kennissen, vrienden en zorgpersoneel die actief meededen in cliëntparticipatie. De directie van Pameijer is door het proces anders gaan kijken naar inspraak en heeft concrete beleidsaanpassingen doorgevoerd. De aanpassingen hebben direct invloed op de kwaliteit van leven van de cliënten.

Kosten

Afhankelijk van de duur van de interventie en reeds beschikbare voorzieningen kunnen de kosten worden vastgesteld. Om te kunnen starten met een interventie Participatief Drama is in ieder geval het handboek 'De Mens in de Hoofdrol' nodig (zie Materialen) (€ 25,-) De investering voor het volgen van de Opleiding Participatief Drama is € 2660,-.

Wat betreft personeelskosten: als er alleen sprake is van een Sociale Activering Groep, kost de interventie 0.4 fte (facilitator, co-facilitator, ondersteuning en werving). Als er sprake is van zowel een Sociale Activering Groep als een Dialoog Groep, moet uitgegaan worden van 0.8 - 1 fte.

Houd verder rekening met kostenposten als zaalhuur, vervoerskosten en promotiekosten. Als de groep werkt aan een Forumtheater-voorstelling is er ook sprake van productiekosten, bijvoorbeeld decor en techniek.

De kosten voor een eventuele interne opleiding van een grotere groep professionals kunnen nader overeengekomen worden. Ook de kosten voor het inhuren van Formaat om de gehele interventie te initiëren en uit te voeren worden in overleg met de opdrachtgever bepaald.

5. Onderzoek naar praktijkervaringen

Onderzoek en resultaten

- A. Mak, J., Steketee, M. & Tan, S. (2006). *Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- B. Is het mogelijk om jongeren normen en waarden bij te brengen door middel van forumtheater? Het Verwey-Jonker Instituut deed onderzoek naar het effect van de forumvoorstelling 'Vieren' op de morele ontwikkeling van jongeren en naar hun eventuele gedragsverandering. Het theaterstuk bestaat uit twee delen; acteurs spelen een 'anti-model' en daarna volgt een interactiegedeelte. Het onderzoek is tweeledig van opzet. Het eerste onderdeel bestaat uit een beschrijving van de methodiek en een procesanalyse. De onderzoekers hebben bij voorstellingen in drie instellingen (middelbare school voor regulier onderwijs, cluster 4 school en een Justitiële Jeugdinstelling) geobserveerd. Zij hebben ook gesprekken gevoerd met de begeleiders van de jongeren. Het tweede onderdeel bestond uit empirische dataverzameling door een combinatie van:
- interviews met begeleiders en docenten direct na de voorstelling en vier tot zes weken later
 - voor- en nameting door middel van schriftelijke vragenlijsten ('zelfrapportages') die voorafgaand aan de voorstelling en zes weken daarna door de jongeren zijn ingevuld
 - focusgroepen met de jongeren direct na afloop van de voorstelling.
- In totaal hebben 104 leerlingen, docenten en begeleiders aan het onderzoek meegedaan.
- C. De morele dilemma's zijn herkenbaar en de voorstelling spreekt de jongeren aan. Ze identificeren zich met de personages. De jongeren vonden het leuk dat de voorstelling een inspringgedeelte had en hadden respect voor degenen die durfden in te springen. De jongeren van twee van de drie instellingen vinden de voorstelling te laat en stellen voor het in de onderbouw van de middelbare school op te voeren. De docenten en begeleiders spreken dit tegen; zij vinden de doelgroep voor de voorstelling wel goed gekozen. De docenten en begeleiders zien zes weken na de voorstelling geen effect, maar vinden het wel positief dat de voorstelling een moment is geweest dat de jongeren stil hebben gestaan bij het onderwerp. Een punt van aandacht is aansluiting van de voorstelling met de reguliere activiteiten. Dit was namelijk een reden waarom de scholen en de Justitiële Jeugdinstelling de voorstelling wilden laten zien, maar vervolgens is daar weinig mee gedaan. De behandelde thema's bieden aanknopingspunten voor een vervolg in de lessen. Wanneer dit niet gebeurt blijft het bij de voorstelling van anderhalf uur en zal de impact minder groot zijn. Het gedeelte van het onderzoek dat uitspraak doet over de effecten komt aan bod in hoofdstuk 6.

Praktijkvoorbeelden

Verspreid door deze interventiebeschrijving zijn drie praktijkvoorbeelden opgenomen. Dit zijn projecten uitgevoerd door Formaat. De geschetste situaties zijn gebaseerd op een intern procesverslag, de beschikbare dvd's ('Circus Pa Meijer' en 'Perron 4') en persoonlijke communicatie met leden van het productieteam van het betreffende project. Meer informatie is op te vragen bij Formaat: info@formaat.org.

6. Onderzoek naar de effectiviteit

Onderzoek in Nederland

Er zijn drie effectonderzoeken naar Participatie Theater gedaan:

- A. Mak, J., Steketee, M. & Tan, S. (2006). *Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
 - B. Zie hoofdstuk 5.
 - C. De conclusie in het onderzoek is dat er geen significant verschil is in de morele ontwikkeling van jongeren tussen de voor- en nameting aan de hand van de vragenlijsten. De voorstelling had geen significante verschillen in de zienswijze en het gedrag van jongeren tot gevolg. Het vergelijken van gemiddelden was lastig doordat het aantal respondenten op tijdstip 1 en 2 niet gelijk was en het totaal aantal respondenten kleiner was dan voorzien doordat er minder organisaties deelnamen dan verwacht. De onderzoekers zien verschillen, maar deze zijn niet significant. Wellicht zou dat bij een grotere groep respondenten wel het geval geweest zijn. De onderzoekers geven aan dat er tijdens de voorstelling wél een duidelijke impact te merken was ("De tongen komen los") onder andere door een gezonde portie verwarring van de jongeren en de actieve participatie van de leerlingen tijdens de voorstellingen. Die merkbare impact is echter ook niet terug te vinden in de resultaten van de interviews met de begeleiders en docenten alsmede de focusgroepen met de jongeren (zie deel 5). De onderzoekers bevelen aan longitudinaal onderzoek te gebruiken om het effect van de interventie beter waar te kunnen nemen.
- A. Rutten, E., Stams, G.J., Vloet, L. & Dekovic, M. *et al* (2003). *Jeugdsport & Morele Socialisatie: Haalbaarheidsstudie naar een interventie met behulp van Forumtheater*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
 - B. Haalbaarheidsstudie door middel van schriftelijke vragenlijsten. Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een effectmeting in de vorm van een experimenteel design gehouden onder 367 voetballende jongens van 9 tot en met 19 jaar, 43 trainers, 11 coaches en 10 coördinatoren van 11 clubs en 43 teams. Er is een voor- en nameting zonder controlegroep uitgevoerd. De voormeting vond een op dezelfde dag plaats als het zien van de Forumtheater-voorstelling 'Kop of munt'. De nameting werd een maand later uitgevoerd. Het onderzoek is uitgevoerd met behulp van vragenlijsten, waarin voetballende jongens, hun trainers en hun coaches werden ondervraagd over onder meer het sociomoreel teamklimaat, hun morele overtuigingen en hun gedrag binnen en buiten de sportcontext. De effecten op moreel redeneren van jongeren is gemeten door middel van vragenlijsten voor sociomoreel redeneren. De onderzoekers keken naar de bijdrage van: een goede relatie tussen trainer en sporter, een oriëntatie op *fair play*, een hoge mate van *fair play*-gedrag van de trainer, een hoog niveau van praktisch socio-moreel redeneren over dilemma's in de sport en een gunstig sociomoreel teamklimaat. Ze wilden weten of via een gerichte interventie, het Forumtheater, het sociomoreel redeneren beïnvloed kon worden en wat dit betekent voor de georganiseerde jeugdsport. Er is een *multilevel* analyse uitgevoerd. Het tweede deel is een haalbaarheidsstudie gericht op de (verdere) ontwikkeling van de onderzoekslogistiek en de gebruikte onderzoeksmethoden. Het accent lag op betrouwbaarheid en concurrente validiteit, dit is de samenhang tussen begrippen die op hetzelfde moment gemeten worden. De onderzoeksinstrumenten bleken betrouwbaar en concurrent valide.
 - C. Op sociomoreel redeneren ($d=.02$) werd in de nameting niet significant anders gescoord dan in de voormeting. Er is geen significant effect van de interventie op de *fair play*-oriëntatie van spelers ($d=-$

.11), maar wel op het fair play-gedrag van hun trainer ($d=-.25$). De volgende effecten zijn wel zichtbaar: fair-play op het veld ($d=.29$) en een positiever team- ($d=-.29$) en clubklimaat ($d=-.18$). Het grootste effect vonden de onderzoekers op antisociaal gedrag buiten de context van de sportvereniging. Eenentwintig procent van het antisociaal gedrag om het veld en respectievelijk 8% en 14% van de verschillen in anti- en prosociaal gedrag in het veld konden toegeschreven worden aan team- en trainerkenmerken (de sportvereniging). Het moreel redeneren buiten het veld levert geen significante verschillen op. Waarschijnlijk is er een langere periode nodig tussen de voorstelling en de nameting om substantiëlere effecten te kunnen vinden. Er was geen sprake van selectieve uitval. Het tweede deel concludeert dat de gebruikte methoden niet voldoende inzicht geven in de effecten van de Forumtheater-voorstelling 'Kop of Munt' als interventie. Kwantitatieve methoden lijken een lastig startpunt voor onderzoek, concluderen de onderzoekers. Interventie-onderzoek met behulp van forumtheater in de context van de jeugdsport is goed mogelijk. Als gevolg van het onderzoeksdesign moeten de interventie-effecten voorzichtig geïnterpreteerd worden, omdat de causaliteit niet helemaal zeker is.

- A. Bevers, K. (2014). *Effectmeting deelname Participatief Drama Activiteiten Formaat* (z.p., z.u.)
- B. De hoofdvraag is: "Kan Participatief Drama de levenskwaliteit van deelnemers verbeteren?" Het meetinstrument is een aangepast model van de Quality of Life (Kwaliteit van Leven). De co-facilitator heeft gedurende Participatief Drama-activiteiten uitspraken van 75 deelnemers over het dagelijks leven geturfd in verschillende categorieën. Deze categorieën samen vormen een domein. Er zijn acht domeinen die corresponderen met de domeinen uit het dagelijks leven, zoals opgesteld door Schalock & Verdugo (2002) in *Quality of Life*. Deze acht domeinen zijn: emotioneel welzijn, interpersoonlijke relaties, materieel welzijn, persoonlijke ontwikkeling, fysiek welzijn, zelfbeschikking, sociale inclusie en rechten. De domeinen zijn vervolgens geoperationaliseerd in subdomeinen, om een concrete meting mogelijk te maken. Van september 2013 tot en met januari 2014 is bij vijf activiteiten, met vier doelgroepen, bijgehouden wat de veranderingen bij de deelnemers in deze domeinen zijn. De meting is gedaan bij zeer uiteenlopende doelgroepen, geleid door verschillende mensen. Er is geregistreerd bij de volgende groepen
- Studio Sterk (mensen met een verstandelijke beperking)
 - Seniorenatelier (Rotterdamse senioren boven de 55)
 - Buurtatelier (buurtbewoners Delfshaven)
 - Theateratelier Zuid (mensen bekend met verslaving en/of psychiatrie)
 - Theateratelier Delfshaven (mensen bekend met psychiatrie en/of dakloosheid).
- Graag hadden de onderzoekers nog aanvullend hierop de deelnemers willen interviewen. 'Verborgen' effecten zouden dan naar boven kunnen komen omdat een deelnemer zich bijvoorbeeld wegens schaamte niet oprecht uitspreekt in de groep. De onderzoekers vermoeden dat er nu waarschijnlijk maar een klein effect naar boven komt terwijl die in werkelijkheid vele malen groter is.
- C. Deelname aan een Participatief Drama Activiteit van Formaat heeft bij maar liefst 75% van de deelnemers (58 mensen) een aantoonbaar positief effect op hun kwaliteit van leven. Bij alle activiteiten is op het subdomein Emotioneel Welzijn het hoogst gescoord. Bij vier van de vijf activiteiten ligt het percentage deelnemers met veranderingen op dit domein tussen de 42% en 47%. Het subdomein Persoonlijke Ontwikkeling staat op de tweede plaats, met percentages tussen de 17% en 31%. Op de derde plaats staat Zelfbeschikking (6% tot 24%).

Het onderzoeksinstrument en de bijbehorende documentatie zijn op aanvraag beschikbaar bij Formaat: info@formaat.org.

Onderzoek naar vergelijkbare interventies

Formaat is pionier met betrekking tot effectmeting van Participatief Drama. Andere interventies zijn onvoldoende vergelijkbaar om mee te nemen als indirect bewijs.

7. Aangehaalde literatuur

Baart, A. & Carbo, C. (2013). *De Zorgval*. Amsterdam: Thoeris.

Bevers, K. (2014). *Effectmeting deelname Participatief Drama Activiteiten Formaat*. Rotterdam: Stichting Formaat.

Boal, A. (1998). *Theatre of the Oppressed*. London: Pluto Press.

Boal, A. (2006). *Rainbow of Desire*. London: Routledge.

Freire, P. (2001). *Pedagogy of Freedom*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Huizinga, J. (2008). *Homo Ludens: Proeve Eener Bepaling van het Spel-Element der Cultuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Mak, J., Steketee, M. & Tan, S. (2006). *Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Mumford, M. (2008). *Bertolt Brecht*. London: Routledge.

Opdebeeck, L. & Matthijssen, R. (2013). *De Mens in de Hoofdrol*. Rotterdam: Stichting Formaat.

Opdebeeck, L. (2014). *Een scène schoppen*. Rotterdam: Stichting Formaat.

Rutten, E., Stams, G.J., Vloet, L. & Dekovic, M. et al (2003). *Jeugdsport & Morele Socialisatie: Haalbaarheidsstudie naar een interventie met behulp van Forumtheater*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Wieringa, D. (2013). *How the language of theatre improves quality of life*. Masterthesis 'Management, Policy-Analysis and Entrepreneurship in the Health and Life Sciences'. Amsterdam: Vrije Universiteit.

8. Bijlage 1

Diagram Sociale Activering Groep (SAG) (figuur 3):

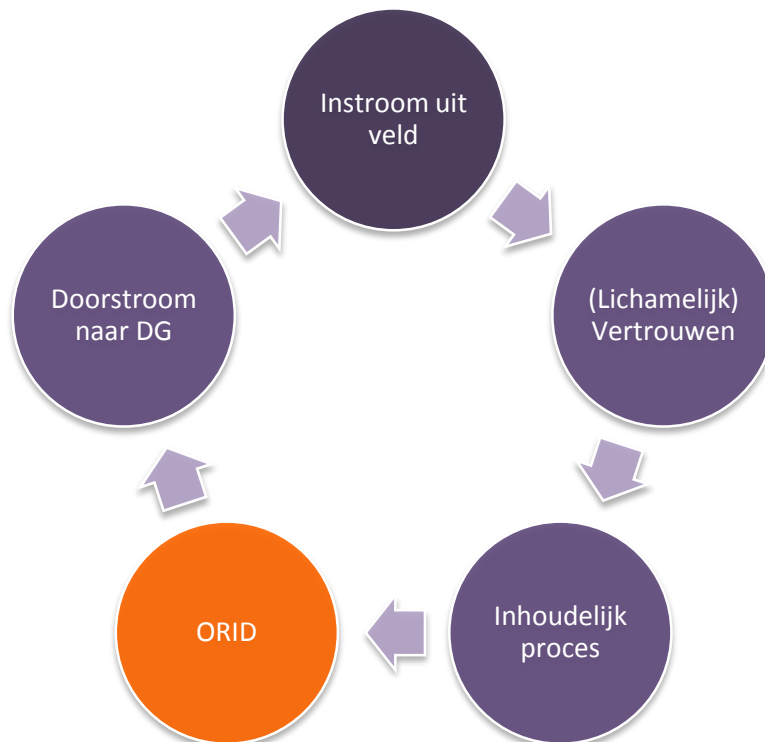

Diagram Dialoog Groep (DG) (figuur 4):

